

DISTINGI KVALITOJN EN LA RILATO DE NOCIO KAJ NOMO

Jan Werner (CS)

(Terminologia temo)

En 1988 aperis en Berlin ĉe CEDEFOP, kunlabore kun INFOTERM (Vieno) tre utila manlibro pri terminologio "Eine Methode für kontrollierte Begriffsdynamik" (Metodo de kontrolata nociodinamiko). La aŭtoroj H.Felber, C.Galinski, W.Nedobity kaj R.Thaller liveris al la faka publiko kompleksan metodon de terminologia laboro kompletigita per projekto. Ankaŭ la faka Esperanto meritas atenton de kleraj terminologoj. Ni sekvu do almenaŭ la ĉapitron pri interordigo de nocio kaj nomo libere laŭ la menciita verko.

Nocio estas unuo de pensado esprimita per nomo (termino) kvazaŭ per simbolo. Nocio estas produkto de nia konscio, ĉar ĝi peras kunligon inter nomo, nomata ankaŭ termino (signanto), kaj objekto de signado (signato). En sciencoj kaj tekniko estas nocio tre proksima al signifo, ĉar tie oni agnoskas sistemojn, komprenas hierarkion kaj praktikas difinojn.

La rilato inter nocio kaj termino estas nur sporade en ideala ekvilibro. Kutime ĝi estas tuŝita per plej diversaj devioj, kiuj fontas en la bunta evoluo de naturo kaj socio kaj en la grada gnoza proceso. Por kvalifiki la rilaton nocio – nomo ekzistas la jenaj ebloj

1. monosemio	5. polisemio
2. unu–unusignifeco	6. sinonimio
3. plursignifeco	7. kvazaŭsinonimio
4. homonimio	8. mononimio

1. Monosemio prezentas la rilaton nocio – termino, ĉe kiu nur unu nocio estas atribuita al unu termino.

2. **Unu–unusignifeco** estas la stato, ĉe kiu apartenas nur unu nocio al unu termino kaj ankaŭ inverse, unu termino al unu nocio. En ĝi renkontiĝas monosemio kaj mononimio. Ĝi estas ideala por klareco en komunikado, plej konvena por harmoniigi terminarojn.

Tamen, la nombro de vortelementoj en ĉiu natura lingvo estas nesufiĉa kreskanta nombro de aktualaj nocioj. Ĝenerala unu–signifeco en terminologio do ne povas esti atingita. Estas necese strebi, ke en certa konteksto, en unu fako, termino ne estu plursignifa. Tio estas principo de lingva ekonomio.

3. **Plursignifeco** prezentas la rilaton nocio – termino, ĉe kiu identaj nomoj ampleksas plurajn nociojn. Ĝi povas aperi en la formo de homonimio aŭ polisemio.

4. **Homonimio** estas la rilato nocio – termino, ĉe kiu identaj terminoj estas atribuitaj al diversaj nocioj, kiuj estas nedependaj unu de la

alia. Homonimio povas plue dividiĝi al homofonio (la sama estas nur la sonformo) kaj homografio (la sama estas nur la skribformo). Plena homonimo havas ambaŭ formojn identajn.

Ekzemploj laŭ la germana originalo:

- Homografo estas "Service" (foje vazaro, foje servo).
- Homofono estas "Wal" (baleno) kaj "Wahl" (elekto).

Homonimoj povas estiĝi hazarde, aŭ per metafora transporto de nomo, kiam nomo el alia fako estas transprenita kaj ricevas parencan signifon (polisemo), aŭ per diversaj kombinoj de nomelementoj kun terminologia enhavo. Ekzemploj laŭ la germana originalo:

- Hazarde estiĝinta homonimo: "Kiefer" (makzelo), "Kiefer" (pino).
- Metafore estiĝinta polisemo: "Knie" (genuo), "Knie" (kurba peco de tublinio).
- Trielementaj kunmetoj: "Gummischuh-Sohle" (plandumo de galoŝo), "Gummi-Schuhsohle" (kaŭĉuka plandumo).

Kiel homonimoj kutime estas nomataj nur homonimoj estiĝintaj hazarde. Ili estas homonimoj en malvasta senco. Homonimoj, kiuj estiĝis per metafora transporto de nomo, estas polisemoj. Ilia speciala kazo estas ŝtuparaj (gradaj) polisemoj, kiuj prezentas la saman nomon por supra kaj suba nocioj.

- Ekzemplo en la rilato genro – speco:
"Schraube I" (helico ekstera kaj interna),
"Schraube II" (ekstera helico)".
- Ekzemplo en la rilato tuto – parto:
"Gewinde A" (tuto de helicoj, ankaŭ ĉe la ŝraŭboj kun pluropa helico).
"Gewinde B" (unuopa, aparta helico).

5. **Polisemio** prezentas la rilaton nocio – termino, ĉe kiu identaj terminoj estas atribuitaj al malsamaj nocioj, kiuj estas semantike aŭ etimologie parencaj. (Ekzemploj en la antaŭa alineo 4.).

6. **Sinonimio** estas la rilato nocio – termino, ĉe kiu du aŭ pluraj malsamaj nomoj (terminoj) estas atribuitaj al unu nocio. Kaŭzoj por apero de sinonimoj estas precipe la utiligo de ekvivalenc- aŭ diferenc-indicoj ĉe la nomumo aŭ la samtempa uzo de nomoj de diversa deveno. Ekzemploj (germanlingvaj):

- La samtempa utiligo de hejma kaj internacia nomoj,
Fernsprecher – Telephon
- La samtempa utiligo de hejma nomo kaj pruntovorto,
Kraftwagen – Automobil
- La samtempa utiligo de nomoj de eltrovintoj k.s. kaj de kvalitat- aŭ rilat-indicoj kiel nomelementoj,
Priessnitzumschlag – Dunstwickel
- La samtempa utiligo de nomo kaj simbolo (en fiziko, ĥemio k.s.),

aŭ de mallonga formo,
Wasser (akvo) – H₂O,
Widerstand (rezistanco) – R

- La samtempa utiligo de komerca kaj scienca nomoj kaj de simbolo, Aspirin – Acetylsalicylsäure – C₉H₈O₄
- La samtempa utiligo de ĝenerala (komuna) kaj scienca nomoj, Lungenentzündung (pulmito) – Pneumonie (pneŭmonio).

En komunikado efikas tre malfavore, se al parto de maŝino, malsano, medikamento k.a., interna de unu fako, estas atribuitaj pluraj nomoj. Sinonimeco ŝarĝas la memorkapablon kaj vekas la impreson, ke temas pri pli ol unu nocio.

7. Kvazaŭsinonimio. Se la signifoj de du sinonimoj malgrave devias unu de la alia, povas tion kaŭzi unu el la du fenomenoj: unu signifo estas superordigita al la alia (ŝtupara sinonimo) aŭ la signifoj intersekcas. La sinonimoj tiukaze estas konsiderataj kvazaŭsinonimoj.

- Ŝtuparaj (gradaj) sinonimoj,
Rundfunk (radiofonio) – Radio (radiatoricevilo)
- Du sinonimoj kun la sama signifo povas enhavi diferencojn en konotacio. Al tiu speco apartenas ankaŭ nomoj de diferencaj stilebenoj (norma faka lingvo, lingvo de la ĉiutaga vivo).
Kochsalz (kuirsalo) – Salz (salo).

8. Mononimio prezentas la rilaton nocio – termino, ĉe kiu nur unu termino estas atribuita al nocio.

En la terminologia normigo devas esti plenumita la postulo de mononimio. Sed en priskriba kolekto de terminoj, precipe en neteknikaj fakoj, la strikta terminologia normigo povas esti neaplikita.

- - - - -

Regi la teoriant bazon pri terminoj kaj pri ties kreado estas devo de ĉiu, kiu sincere deziras agi sur la kampo de terminologio en Esperanto. Kiu scipovas la germanan lingvon, studu la verkon de INFOTERM, el kiu mi ĉerpis. Krome mi rekomendas la verkon de Helmut Felber kaj Gerhard Budin "Terminologie in Theorie und Praxis", eldonita 1989 en Gunter Narr Verlag, Tübingen (316 pĝ.).

Glosaro

ekvivalenco	-	la sama valideco, samvaloreco, egalvaloreco (diference de ekvivalenco – alilingva termino de la sama signifo).
indico	-	(de nocio, en terminologio) – iu ajn el la ecoj, kiuj konsistigas noción. Angle: characteristic of a concept.
konotacio	-	propreco de nomo signi certan objekton aŭ fenomenon kaj samtempe ankaŭ alian objekton aŭ fenomenon, kun la unua asociitan (ekz. taŭro – forto).
konteksto	-	signifohava interligiteco en lingva esprimo, aro de interligitecoj; pli vasta ol kunteksto .

Brno 1991-12-17

Kompilata por Fervojfakaj Kajeroj.